

**ЕКОНОМІКА ПРАЦІ
ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ
ВІДНОСИНИ**

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)
Українська інженерно-педагогічна академія

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСОНИ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

За редакцією д-ра екон. наук, професора В. М. Ковальова

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України

Краматорськ
ДДМА
2013

УДК 331 (075.8)
ББК 65.9 (4Укр)261.8я73
Е 45

Автори:

**В. М. Ковальов, В. С. Рижиков, О. Л. Єськов, О. А. Атаєва,
В. О. Фролов, Н. Д. Дарченко, І. І. Смирнова.**

Рецензенти:

Булєєв І. П., д-р екон. наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України;

Лук'яненко Н. Д., д-р екон. наук, професор, Донецький національний університет;

Панков В. А., д-р екон. наук, професор, ПАТ НКМЗ.

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-18455 від 29.11.2012)

Е 45 Економіка праці та соціально-трудоі відносини: навчальний посібник / В. М. Ковальов, В. С. Рижиков, О. Л. Єськов, О. А. Атаєва, В. О. Фролов, Н. Д. Дарченко, І. І. Смирнова ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Ковальова. – Краматорськ : ДДМА, 2013. – 256 с.
ISBN 978-966-379-618-5.

У навчальному посібнику розглянуто теоретико-методологічні та соціально-економічні аспекти функціонування, розвитку та регулювання економіки праці та соціально-трудоіх відносин. Враховано теоретичні положення, які з'явилися в економічній літературі за останні роки, досвід вітчизняних та зарубіжних підприємств, використано авторські розробки щодо розвитку соціально-економічних відносин в сучасному суспільстві.

Навчальний посібник рекомендовано для студентів, викладачів вищих навчальних закладів, фахівців, які займаються питаннями економіки праці та соціально-трудоіх відносин.

**УДК 331 (075.8)
ББК 65.9 (4Укр)261.8я73**

© В. М. Ковальов, В. С. Рижиков, О. Л. Єськов,
О. А. Атаєва, В. О. Фролов, Н. Д. Дарченко,
І. І. Смирнова, 2013

ISBN 978-966-379-618-5. © ДДМА, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
1 ПРАЦЯ ЯК СФЕРА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВНИЙ ЧИННИК ВИРОБНИЦТВА	8
1.1 Технологічний зміст праці	8
1.2 Суспільний характер праці як економічної категорії	11
2 ТРУДОВІ РЕСУРСИ ТА ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ	15
2.1 Трудові ресурси: зміст, показники, методи виміру	15
2.2 Персонал підприємства	19
2.3 Трудовий потенціал: зміст, склад і методи визначення	27
2.4 Людський капітал як елемент трудового потенціалу	35
2.5 Дослідження тенденцій розвитку та використання трудового потенціалу	42
2.6 Методи економічного стимулювання ефективного використання трудового потенціалу в масштабі підприємства, регіону	44
3 СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ	48
3.1 Особливості соціально-трудоуних відносин	48
3.2 Трудові конфлікти та методи їх вирішення	51
4 МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	55
4.1 Чинники, що визначають розвиток соціально-трудоуних відносин у суспільстві	55
4.2 Основні напрями соціального захисту та соціальні гарантії в сфері праці	57
5 ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ	63
5.1 Організація суспільної праці	63
5.2 Організація праці на підприємстві. Зміст і складові елементи	63
5.3 Розрахунок економічної ефективності заходів щодо удосконалення організації праці	74
6 НОРМУВАННЯ ПРАЦІ	78
6.1 Нормування праці: зміст, завдання та функції	78
6.2 Робочий час як об'єкт нормування. Класифікація та методи його вивчення	78
6.3. Способи вивчення внутрішньо змінних витрат робочого часу	82
6.4 Види норм праці	87
6.5 Методи встановлення норм часу та виробітку в трудовому процесі	88
6.6 Нормування праці у виробництві	92
6.7 Методи встановлення норми виробітку	98
6.8 Якість норм праці	101

6.9 Нормування праці, керівників, професіоналів, фахівців, допоміжних робітників і технічних службовців	107
6.10 Аналіз виконання норм і порядок їх перегляду	110
6.11 Особливості нормування праці в умовах ринкових відносин	111
7 ПОЛІТИКА ДОХОДІВ І ОПЛАТА ПРАЦІ	115
7.1 Рівень життя та сукупний дохід сім'ї	115
7.2 Теоретичні передумови визначення соціально-економічного рівня заробітної плати	119
7.3 Зміст заробітної плати і її функції	125
7.4 Тарифна система	131
7.5 Форми і системи оплати праці	134
7.6 Оплата праці в управлінні виробництвом	141
7.7 Системи преміювання	143
7.8 Методи розподілу колективної премії в бригадах	148
7.9 Частковий (пайовий) принцип розподілу фонду оплати праці серед працюючих	157
7.10 Структуризація заробітної плати і планування її рівня	165
7.11 Поріг соціальної відчутності заохочувальних виплат за успішність праці	169
7.12 Мотивація трудової діяльності	171
7.13 Сучасні теорії мотивації	175
7.14 Досвід розвинутих країн в організації стимулювання праці	178
7.15 Державне і ринкове регулювання заробітної плати	182
8 ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ, ЇЇ ПЛАНУВАННЯ	185
8.1 Зміст і критерії оцінки ефективності праці	185
8.2 Продуктивність праці і методи її виміру	190
8.3 Резерви і чинники підвищення продуктивності праці	198
8.4 Планування продуктивності праці і чисельності працюючих	200
8.5 Співвідношення темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати	205
9 РИНОК ПРАЦІ	212
9.1 Зміст і структура ринку праці	212
9.2. Зайнятість на ринку праці: зміст і форми	215
9.3 Сегменти ринку праці	217
9.4 Попит і пропозиція на ринку праці	220
9.5 Безробіття	222
9.6 Державна політика у сфері зайнятості	222
9.7 Міграція населення	225
9.8 Проблеми зайнятості населення і безробіття в Україні	228
10 АНАЛІЗ, ЗВІТНІСТЬ, АУДИТ У СФЕРІ ПРАЦІ	232
10.1 Трудові показники та їх елементи	232
10.2 Звітність та аудит у сфері праці	234

11	МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	239
11.1	Дослідження соціально-економічних відносин у сфері праці. Зміст, мета і завдання	239
11.2	Особливості методів вирішення соціально-економічних проблем праці в ринкових умовах	242
11.3	Державне регулювання соціально-трудо­вих відносин та їх удосконалення	243
12	МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	246
12.1	Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудо­вих відносин в Україні	246
12.2	Міжнародний досвід регулювання соціально-трудо­вих відносин	247
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	250